

אגוד היהודים בבלגיה

(צרפ': Association des Juifs en Belgique; פלמית: Jodenvereniging Van België), המסגרת הכפויה של יהודי בלגיה.

למרות הצביון המיוחד של המינהל שהנהיגו הגרמנים בבלגיה, שהיה שונה מהמינהל בארצות השכנות שהיו כבושות בידיהם – מינהל צבאי שהותיר מרחב תימרון רב בידי השלטונות המקומיים – התנהלה מאז כיבוש הארץ במאי 1940 מדיניות אנטי-יהודית עקבית, והתבטאה בחקיקה ובדחיקת רגלי היהודים בתחום הכלכלה. במסגרת המדיניות ההיא עלתה גם שאלת הפיכתו של הציבור היהודי למגזר נפרד, בפיקוח מינהל מקומי מיוחד, דוגמת ה'משרד הכללי לעניני יהודים' בצרפת, והצבת ממונה בראשו. כבר בסתיו 1940 הוקמה ה'וועדה המתאמת של הקהילות היהודיות'

(Comité de Coordination des Communautés Israélites), אך מעמדה לא היה מעוגן בחוק. ב-1941, עם החרפת המדיניות האנטי-יהודית של הנאצים בכול רחבי אירופה, התגבשו התפיסות בדבר הנהגה יהודית מרכזית. באביב ובקיץ 1941 התקבלה בחוגי משטרת הביטחון (Sicherheitspolizei) בבלגיה התפיסה, שיש להקים ארגון יהודי כלל-ארצי כפוי מכוח חוק. ניכרה בכך ההשפעה של צורות הארגון בגרמניה, בצרפת ובהולנד, מתוך התאמה לתנאים המיוחדים בבלגיה, שבה התרכזו היהודים למעשה בארבע ערים בלבד (בריסל, אנטוורפן, לייז' ושארלרואה). התוכנית הועברה לזרועות השונות של המינהל הצבאי ששלט בבלגיה, ואחרי דיונים פורסם ב-25 בנובמבר 1941 הצו בדבר הקמת האי"ב.

בצו היו שמונה סעיפים, ובהם החובה על כול היהודים, כפי שהוגדרה ב-28 באוקטובר 1940, להשתייך לאיגוד; קביעת מעמדו של האי"ב כגוף בעל מעמד משפטי-ציבורי; והטלת תפקידים על האי"ב בתחום עידוד ההגירה, אחריות למערכת החינוך ולמוסדות הסעד, ובמקרה הצורך – מילוי תפקידים אחרים. האי"ב הוכפף, רשמית, למשרדי הפנים והבריאות הבלגיים, אך כול החלטה עקרונית שלו היתה טעונה אישור המינהל הצבאי. ניתנה לאי"ב סמכות לגבות כספים, וצויין שבמקרה הצורך תשלם המדינה הבלגית את הדרוש מבחינה כספית.

בפעילותו הממשית של האי"ב לא בא לידי ביטוי האופי הבלגי שלו, שהודגש בצו של 25 בנובמבר 1941: הדרישות העיקריות שה'איגוד' היה צריך למלאן בשנים 1942-1943 היו רישום היהודים לגיוס לעבודות כפייה, ושילוח למחנות ההשמדה במזרח אירופה.

ב-22 בדצמבר 1941 מונתה הנהלת האי"ב. לנשיא ה'איגוד' מונה הרב סלומון אולמאן, אזרח בלגיה, אך בן למשפחת מהגרים מהונגריה. לפני הכיבוש היה רב צבאי ראשי, ומנובמבר 1940 – רב ראשי, במקום הרב יוסף וינר שנמלט, ובאפריל 1941 מינוהו

הגרמנים גם ליושב-ראש ה'וועדה המתאמת של הקהילות היהודיות'. סגנו היה ניקו וורקום מאנטוורפן. לצידם של הרב אולמאן ושל וורקום היו בהנהלת האי"ב סלומון און דן ברך, נוח נוזיץ ויהודה מילורם, נציגי הקהילות היהודיות בבריסל, בלייז' (LIÈGE) ובשארלואה (Charleroi). בהנהלה היו גם יוסף טייכמן ומוריס בנדיקטוס, שניהם מאנטוורפן, שלפני-כן היו רחוקים מיהדות. בנדיקטוס עתיד היה למלא את התפקיד המכריע באי"ב, תחילה בתפקיד מזכירו הראשון ואחר-כך בתפקיד מנהלו. כעבור זמן מה התפטר טייכמן. רק שלושה מחברי ההנהלה היו בלגים מלידה, דבר המצביע הן על הרכב יהדות בלגיה והן על המגמה הברורה של הגרמנים להפריד את כלל היהודים מגוף האומה הבלגית.

מבחינה מינהלית פעלו בכפיפות להנהלת האי"ב ארבעה ועדים מקומיים – בבריסל, באנטוורפן, בשארלואה ובלייז' – ומחלקות לתחומי מינהל שונים.

מתחילת דרכו הסתייג רוב הציבור היהודי מהארגון. הדבר התבטא בכתבים, אך גם במספר הרב של יהודים – אלפי – שלא התייצבו כנדרש במשרדי האי"ב להרשמה שהתנהלה בחודשים מרס-אפריל 1942. שינוי-מה החל בראשית קיץ 1942, כשהחל הגיוס לעבודת כפייה בצפון צרפת. העבודה באי"ב נחשבה למילוי עבודה נחוצה, והרשומים אצלה היו אפוא פטורים מהשילוח. לפיכך ביקשו רבים תעסוקה באי"ב, והוא נענה לכך, עד שרבים שנרשמו ברשימותיו פעלו אך מעט במסגרתו, וכן נרשמו אף הידועים כאנשי-רוח ומחתרת שהתנגדו למוסד מבחינה עקרונית.

לקראת הגירושים למזרח גבר לחץ הגרמנים על האי"ב ועמו גברה מידת-ההתערבות של משטרת הביטחון. לאחר פרסום הצו בדבר ענידת 'כוכב צהוב' ב- 27 במאי 1942, סייע האי"ב מרצונו בחלוקת הטלאי במשרדיו, כדי שהציבור יוכל לעמוד בדרישה לעונדו מ- 3 ביוני. אך ב- 15 ביולי הועמד בנדיקטוס בראש 'הגיוס לעבודה', כלומר, נעשה אחראי בפועל לחלקה של האי"ב בגירוש היהודים.

בשבת 25 ביולי 1942 השתלטה קבוצת אנשי מחתרת קומוניסטים יהודים על משרדי האי"ב והעלתה באש את הרשימות. באותה הזדמנות הזהיר אחד מקבוצת המחתרת את העובדים שנמצאו במקו, שהם פועלים בניגוד לאינטרסים של היהודים. אובדן הרשימות לא פגע בתכנון הגירושים מצד הגרמנים, כי היתה להם רשימה מקבילה. ואולם, תקיפות הגרמנים גברה, ומהאי"ב נדרש שיתוף-פעולה רב יותר בביצוע, ופעולות מנהליות הקשורות לעניין. במקום בנדיקטוס הוצב רוברט הולצינגר בראש מחלקת הגיוס ל'ארבייטסאינזאץ', והלה שיתף פעולה עם הגרמנים יותר מקודמו. בתחילת אוגוסט נשלחו 'צווי התיצבות לעבודה' ראשונים ליהודי בלגיה בידי הגרמנים, בתוספת חוזר מטעם האי"ב שהאיץ בהם להיענות להוראה, כי 'נוכח המעשים החמורים שאירעו בימים האחרונים מחובתנו להעיר לכם, שאי-ציות לצו זה עלול לגרור תוצאות קשות לגבי בני המשפחה וכלל האוכלוסיה היהודית במדינה'. למרות האיום ולמרות ההבטחה שמדובר בשילוח לעבודה בלבד, גברה

התנגדות הציבור. אף-על-פי-כן התייצב בחודש אוגוסט חלק מהיהודים. בלילה שבין 15 ל-16 באוגוסט ערכו הגרמנים מצוד על היהודים, ובאותו חודש יצאו חמשת המשלוחים הראשונים ממחנה מכלן (מליון) לאושוויץ. כול הדברים הללו גרמו, שיום אחרי עוד מצוד על היהודים, שהתקיים בליל 28/29 באוגוסט, התנקשה קבוצת אנשי מחתרת יהודים מארגון 'הפרטיזנים החמושים' בחייו של הולצינגר והרגה אותו.

בעקבות ההתנקשות הוחמר מעמדו של האי"ב הן בעיני השלטונות, הן בעיני היהודים, והן בעיני עצמו. המשך המעצרים והמצודים – שהחמור שבהם נערך בימים 11-12 בספטמבר 1942 (ערב ראש השנה תש"ג וביום הראשון של ראש השנה) דירדר עוד יותר את מעמדו. ב-8 בספטמבר התפטר הרב אולמאן מתפקידו, ובסוף החודש התפזר מעצמו הוועד המקומי בשארלרואה, שכבר לפני-כן היה מעורב בפעילות מחתרתית.

המחלקה לענייני יהודים במשטרת הביטחון עוד ביקשה ללחוץ על האי"ב בזמנה עשרות מראשי הציבור היהודי לישיבה אצל ראש המחלקה קורט אשה ב-24 בספטמבר. אשה איים על הנוכחים, ולבסוף עצר שישה מהם, ביניהם הרב אולמאן, סלומון ואן דן ברך, אלפרד בלום ומוריס בנדיקטוס. הם נשלחו למחנה ברנדונק, אל כעבור 15 ימים שוחררו משם, אחרי התערבות החשמל יוזף ואן רוי ולחץ המינהל הצבאי. האי"ב יצא מהתרחשויות אלה כנוע יותר לשלטונות אך גם חלש יותר. חלקו בביצוע מעצרים וגירושים הצטמצם בעיקר לאספקת מזון ובגדים ליהודים ערב הגירוש וכן לעצורים במחנה במכלן, לטיפול סוציאלי במשפחות המגורשים; לחינוך ולבריאות.

לנשיא החדש אל האי"ב מונה מרסל בלום, יהודי יליד בלגיה וראש הקהילה היהודית בבריסל. את בלום הציע האי"ב עצמו, והשלטונות אישרו את מינויו לאחר שלא נתקבל מועמדו של קורט אשה במינהל הצבאי. עוד ריאורגאניזציה במבנה האי"ב ובפעולותיו נערכה אחרי מעצר היהודים הבלגיים ב'מבצע איטליס' (OPERATION ITLIS) בלילה שבין 3 ל-4 בספטמבר 1943. הריאורגאניזציה התבטאה בביטול הוועד המקומי של אנטוורפן, ובמיזוג ההנהלה המרכזית והוועד המקומי של בריסל לגוף אחד. מאז המשיך האי"ב להחזיק ולטפל בכמה בתי-יתומים, בתחנות סעד ובבית-חולים, ורוב היהודים שנותרו באופן רשמי בבלגיה היו מועסקים מטעם האי"ב או מוחזקים במוסדותיו. באמצעות האי"ב נעשו אז גם פעולות בלתי חוקיות, שכן בין עובדיו היו פעילי מחתרת רבים.

באמצע אוגוסט 1944 נדרש האי"ב להגיש רשימות מעודכנות של כתובות ותצלומים של כול אנשיו. הוא השהה את הדבר ככול שיכול. ב-24 באוגוסט נעצר הרב אולמאן ונשלחו למכלן. ב-28 באוגוסט נערכה הישיבה האחרונה של הנהלת האי"ב והחליטה לסגור את משרדיה ולהפסיק את פעולותיה. 600 ילדים שהוחזקו בבתי-יתומים של האי"ב הוסתרו במיבצע מיוחד מחשש למעצר.

האי"ב פעל מסוף 1941 ועד ימים ספורים לפני כניסת כוחות בעלות-הברית לבריסל (3 בספטמבר 1944). פיזורו נעשה ביוזמתו עצמו – ולא על-פי הוראת הגרמנים. פעילותו הכללית אופיינה בצייטונות רבה לשלטונות, אך חשיבותו ככלי-שרת לכלל מיבצע הגירושים היתה מועטה. הדבר נבע הן מאופיו של הציבור היהודי בבליה, שהסתייג מאוד מהישמעות להוראות האי"ב, והן מחתירה מוצלחת תחת מעמדו מצד קבוצות מחתרת יהודיות. לעומת זאת היה האי"ב מכשיר חוקי שאיפשר מתן שירותי סעד וחינוך לציבור היהודי עד לימי הכיבוש האחרונים.